

Neuvostoanekdootit vapaudesta sopivat nykyaikaankin

Joku vuosi sitten löysin Pietarin kirjakauppoja kolutessani kultakimpaleen: M. Melnitsenkon neuvostoanekdoottien kokoelman (*Sovetski anekdot. Ukazatel sjužetov*, NLO 2014). Tämä yli tuhattisivuinen kirjajättiläinen on järjestetty temaattisesti anekdooteille keskeisten aihealueiden mukaan: Stalin, elämää Neuvostoliitossa, alkoholi, neuvostoarmeija, sodan jälkipuinti, kenraalivitsit jne. Verrattain pieni osa käsittelee sananvapautta, mediaa ja valinnanvapautta. Suurin osa näitä teemoja käsittelevistä anekdooteista nauraa Neuvostoliiton vaalijärjestelmän puutteille ja yleisemmin valinnanvapauden rajallisuudelle. Tähän tapaan: ”Koska järjestettiin ensimmäiset neuvostojärjestelmän mukaiset vaalit? Silloin kun Jumala loi Eevan Aatamin kylkiluusta ja sanoi: valitse itsellesi vaimo.” Sananvapauden tilaa kuvaavien anekdoottien viitekehystenä on lähes poikkeuksetta vankileirit. Tämä kertoo siitä, miten vakavasta asiasta itseasiassa oli kyse.

Anekdooteissa naurun muotoon puettu kritiikki kohdistui neuvostovallan keskeiseen työkaluun eli taktiseen totuuteen. Esimerkiksi näin: ”Mikä erottaa demokratian ja diktatuurin?”, kysyttiin vuonna 1987, ja vastattiin: ”Demokratiassa kansa voi vapaasti ilmaista tyytymättömyytensä hallitusta kohtaan, diktatuurissa muiden [hallituksia kohtaan].” Toisessa versiossa vertaillaan mielenosoittamisen vapautta Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa ja päädytään siihen, että Neuvostoliitossa voi osoittaa mieltä vain Yhdysvaltojen hallitusta vastaan. Anekdootti palauttaa mieleen Venäjän sotilasoperaation aikaiset kuvat Krimiltä keväällä 2014. Niissä erilaisin kyltein varustautuneet mielenosoittajat vastustavat ”jenkkejä”.

Varmuuden vakuudeksi naapurimaassa Venäjällä mielipiteenvapautta on entisestään rajoitettu. Uusimpien mielipidetutkimusten perusteella vuoden 2011 tapaisten massamielenosoitusten toistuminen vaikuttaa kuitenkin epätodennäköiseltä. Levada-tutkimuskeskuksen syyskuussa 2017 toteuttaman kyselyn mukaan suurin osa vastanneista ei aikonut itse osallistua talouteen liittyviin tai poliittisiin mielenosoituksiin. Samaisen tutkimuslaitoksen toisessa pitkittäistutkimuksessa on 1990-luvulta lähtien selvitetty, mikä kolmesta poliittisesta järjestelmästä olisi venäläisten mielestä paras: neuvostotyyppinen järjestelmä, nykyinen poliittinen malli, vai länsimainen demokratia. Vuonna 1996 lähes 30 prosenttia vastaajista valitsi jälkimmäisen eli länsimaisen demokratian suosikikseen. Tuoreimmissa mielipidemittauksissa demokratian valitsisi 10–15 prosenttia vastaajista. Neuvostomallin mukainen poliittinen järjestelmä on sen sijaan säilyttänyt suosionsa ihmisten mielissä, vaikka 1990-luvun lukemista on tultu tasaisesti alaspäin. Kiinnostavaa on, että ainoastaan reilun puolen vuoden ajan – vuoden 2007 lokakuusta maaliskuuhun 2008 – ”nykyinen järjestelmä” kiri suosiossa vanhan mallin ohi. Tälle ajanjaksolle sijoittuu pääministeri Dmitri Medvedevin presidentinvaalikampanja. Medvedevin presidenttikauden alkuun osunut kansainvälinen finanssikriisi

vei pohjan teknologiseen modernisaatioon ladatuista odotuksista ja ”nykyisen poliittisen järjestelmän” suosio taitui yhtä nopeasti kuin oli noussutkin. Ukrainan konfliktin myötä vastaajien näkemys Venäjän nykyisestä järjestelmästä on muuttunut positiivisemmaksi, yltäen kesällä 2015 jopa samalle tasolle (30 %) neuvostojärjestelmän suosion kanssa.

Mitään pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei kyselytulosten perusteella voi tehdä. Näin pelkästään siitä syystä, että ”nykyisen järjestelmän” luonne on olennaisesti muuttunut tarkasteluajanjakson aikana eivätkä vastaukset siten ole vertailukelpoisia. Yhden tulkinnan voi kuitenkin esittää. Sen lähtökohtana on Levada-tutkimuslaitoksen kysely, jossa selvitettiin ihmisten kriisitietoisuutta. Tammikuussa 2013 vastaajista 14 prosenttia arvioi, että Venäjän poliittinen tilanne on vakaa. Maaliskuussa 2016 vain kaksi prosenttia piti tilannetta vakaana. Saman ajanjakson aikana niiden vastaajien osuus, joiden mielestä tilanne voi kärjistyä kriisiksi tai kaaokseksi, on pysytellyt 25 prosentin tuntumassa. Maaliskuussa 2016 vastaajista 41 prosenttia puolestaan arveli, että epävakaa, mahdollisesti kriisiin johtava tilanne ei ole pysyvä olotila, vaan kyse on ”ohimenevistä vaikeuksista”. Ennen Ukrainan konfliktia näin tilannetta arvioi 24 prosenttia vastaajista. Miten tulkita tätä? Vihje löytyy jälleen anekdootista. Siinä kysytään, mikä on Neuvostoliiton kaikkein pysyvin piirre. Ohimenevät vaikeudet, kuuluu vastaus. Ehkäpä tästä on kyse edellä mainituissa kyselyissä. Järjestelmän muutokseen liitetyt odotukset ovat vaihtuneet ymmärrykseen siitä, että vaikka elintaso nousee, epävarmuus pysyy.

Tätä taustaa vasten on hyvin kiinnostavaa, että vastoinikäymisistä huolimatta presidentinvaalikampanjaan käyvä Aleksei Navalnyi kokoaa viikko toisen jälkeen tuhansia ihmisiä eri puolilla Venäjää vaalitulaisuuksiin. Navalnyi hyödyntää kampanjatyössään ihmisten tuntemaa yleistä luottamuspulaa ja epäluuloa valtaapitäviä kohtaan. Anekdootti vuodelta 1986 tiivistää jälleen olennaisen. Kysymykseen *glasnostin* (avoimuuspolitiikan) merkityksestä vitseinikkari vastaa kysymyksellä: ”Mistä voimme puhua? Totuudesta? Vai siitä, miten asiat tosiasiaassa ovat (*na samom dele*)?” Viimeisimmän, TV-persoona Solovjovin mittavaa omaisuutta esittelevän paljastusvideon lopuksi Navalnyi pyytää katsojia jakamaan sitä ”vielä TV:tä katsoville” tutuilleen. Mutta riittääkö Navalnyin korruptionvastaisuuden ympärille viritetty kampanja muuttamaan ”nykyisen järjestelmän” luonnetta? Lieneekö se edes tavoitteena? Annetaan anekdootin vastata näihinkin kysymyksiin: ”Millaisena näette tulevaisuutemme?” kysyttiin neuvostoanekdootissa. ”Kuka sen tietää,” kuului vastaus, ”emmehän voi olla varmoja edes siitä, millainen menneisytytemme on muutaman vuoden kuluttua.”

Katri Pynnöniemi

Kirjoittaja toimii Venäjän turvallisuuspolitiikan apulaisprofessorina Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa ja Maanpuolustuskorkeakoulussa.